

Forebyggende innsatser i skolen

Oppsummering av rapporten fra forskergrupper oppnevnt av Utdanningsdirektoratet og Sosial- og helsedirektoratet om problematferd, rusforebyggende arbeid, læreren som leder og implementeringsstrategier.

Det brukes i dag store ressurser på både å forebygge og redusere ulike problemer blant barn og unge i og utenfor skolen. Denne innsatsen og de ulike programmene som anvendes, er ofte svakt forankret i teori og empiri, og de er i for stor grad preget av at de iverksettes etter at problemene har vist seg. Dessuten er det fortsatt slik at mye av det arbeidet som gjøres og de tiltakene som iverksettes, sjelden blir evaluert på en tilfredsstillende måte. Dette innebærer at mye av både den proaktive og reaktive pedagogiske praksisen i norsk skole bygger på subjektive erfaringer, synsing og private oppfatninger. Man risikerer dermed at mye av den forebyggende innsatsen ikke gir ønskede resultater, og det er også en fare for at enkelte tiltak kan være direkte skadelige for barn og unge.

Det er utarbeidet en mengde forebyggende programmer og undervisningsopplegg, særlig på rus- og atferdsområdene. Selv om alle programmene har intensjoner om å drive god og effektiv forebygging, betyr ikke det nødvendigvis at alle har like god effekt på læring og atferd over tid. Etter oppdrag fra nåværende Helse- og omsorgsdepartementet og Kunnskapsdepartementet har Sosial- og helsedirektoratet og Utdanningsdirektoratet satt sammen forskergrupper som utarbeidet en rapport om kunnskapsstatus på disse områdene. Forskerne gir i rapporten informasjon om hvilke program og tiltak – særlig i forhold til rus og atferd – de har vurdert til å ha den forventede effekt.

Denne rapporten har til hensikt å gi skoleeiere, skoleledere og lærere et godt grunnlag for å drive forebyggende arbeid i skolehverdagen.

I vurderingen av ulike programmer knyttet til problematferd, sosial kompetanse og skolen som rusforebyggende arena er det avgjørende å ha kriterier som gir mulighet for et felles vurderingsgrunnlag. Kriteriene skal sikre at programmene blir vurdert ut fra de samme kravene og standardene. Videre skal kriteriene også være utgangspunktet for de anbefalinger som blir gitt til skoleverket. Gjennom å anvende disse kriteriene skal forskergruppene ha et godt grunnlag for å vurdere kriteriene som er bygd opp etter modell av inndelinger som både er brukt i internasjonal og nasjonal sammenheng tidligere.

Forskernes vurderinger av programmene

Forskerne har delt programmene inn i tre kategorier: Program med dokumenterte resultater, program med god sannsynlighet for resultater og program med lav sannsynlighet for resultater.

Program med dokumenterte resultater

- Program med dokumenterte resultater bygger på forskningsbasert kunnskap som gir støtte til antakelser om positive resultater av programmet. De har en forankring i grunnleggende teoretiske tilnærminger og/eller empirisk kunnskap innenfor fagområdet.
- Disse programmene er godt utprøvd i aktuelle institusjoner, og de har gjennom minst en evaluering dokumentert positive resultater av programmet.
- Evalueringen(e) har en design som gir muligheter for å dokumentere resultater.
- Programmene har klart definerte implementeringsstrategier som forankrer tiltaket over tid. Det legges ofte vekt på at ansatte i barnehagen/skolen skal ha opplæring og ansvar for gjennomføringen.
- Programmene omfatter som regel alle ansatte, og har sjelden kun en teoretisk forankring som for eksempel en emosjonell eller en kognitiv tilnærming.

Programmene er satt opp i alfabetisk rekkefølge.

Navn på program	Utgiver	Innsatsområde	Målgruppe
Aggresjon Replacement training (ART)	Diakonhjemmet høgskole, Rogaland	Sinnekontroll og sosiale ferdigheter	Elever som viser/ står i fare for å vise atferdsproblem
Connect (Respekt)	Senter for atferdsforskning, Universitetet i Stavanger	Atferdsproblemer	Alle elever i grunnskolen
De utrolige årene (Webster Stratton)	Universitetet i Tromsø	Atferdsproblemer	Elever som viser/ står i fare for å vise atferdsproblem i barnehager og på småskoletrinnet.
Du og jeg og vi to	Kari Lamer	Sosial kompetanse	Alle barn i barnehage og elever på småskoletrinnet
LP-modellen (Læringsmiljø og Pedagogisk analyse)	Lillegården kompetansesenter, Statped	Atferdsproblemer og læringsmiljøet i skolen	Alle elever i grunnskolen
Olweus-programmet mot mobbing og antisosial atferd	Olweus-gruppen, Hemil-senteret, Universitetet i Bergen	Mobbing	Alle elever i grunnskolen
PALS (Positiv atferd, støttende læringsmiljø og samhandling i skolen)	Atferdssenteret, Unirand AS, Universitetet i Oslo	Atferdsproblemer	Alle elever/elever som viser/ står i fare for å vise atferdsproblem

Unge og rus	Nordnorsk kompetansesenter – Rus	Rusforebygging med vekt på alkohol	Alle elever på ungdomstrinnet samt foreldre
VÆRrøykFRI	Sosial- og helsedirektoratet, avd. tobakk	Få unge til å holde seg røykfrie	Alle elever på ungdomstrinnet
ZERO	Senter for atferdsforskning, Universitetet i Stavanger	Mobbing	Alle elever i grunnskolen/elever som er involvert i mobbing
Zippys venner	Voksne for barn	Sosial kompetanse og emosjonelle vansker	Alle elever på 1. trinn i grunnskolen

Program med god sannsynlighet for resultater

- Program med god sannsynlighet for resultater bygger på teoretisk og/eller empirisk kunnskap som gir støtte til antakelser om positive resultater av programmet. De har en forankring i grunnleggende teoretiske tilnærminger til fagområdet, eller de kan også være utviklet ut fra empirisk kunnskap om for eksempel sammenhenger mellom innsatsområder og elevatferd.
- Programmene har ikke dokumentert effekt på aktuelle resultatområder. Dette kan skyldes at programmene enten ikke er evaluert, eller at de ikke er evaluert med en design som kan dokumentere resultater.
- Program med sannsynlig effekt vil ha implementeringsstrategier som forankrer tiltaket over tid i skolen. Det legges som regel vekt på at ansatte i institusjonene skal ha et klart ansvar for implementering og gjennomføring av programmet.
- I forhold til endring av atferd vil dette ofte innebære noe mer enn ensidig kognitive tilnærminger ved f.eks. kun å formidle informasjon.
- Programmene vil i noen grad bygge på kunnskap om sammenhenger mellom atferd og omgivelser. Dette kan innebære en vektlegging av å bidra til endringer i lærings- og oppvekstmiljøet gjennom å styrke beskyttelsesfaktorer.

Programmene er satt opp i alfabetisk rekkefølge.

Navn på program	Utgiver	Innsatsområde	Målgruppe
Det er mitt valg	Stiftelsen ”Det er mitt valg”, Lions	Sosial kompetanse og ansvar for egne valg	Alle elever i grunnskolen og videregående opplæring
Fristil	Juvente	Rusforebygging med vekt på alkohol	Alle elever på 9. klassetrinn i grunnskolen
Kjærlighet og grenser	Borgestadklinikken	Rusforebygging	Alle elever 6. – 8. klassetrinn i grunnskolen

KREPS (Kreativ problemløsning i skolen)	Høgskolen i Stord/Haugesund	Atferdsproblemer og sosial kompetanse	Elever som viser/ står i fare for å vise atferdsproblem
Skolemegling	Utdanningsdirektoratet	Konflikthåndtering og holdningsdanning	Alle elever i grunnskole og videregående opplæring
Steg for Steg	Nasjonalforeningen for folkehelsen	Sosial kompetanse	Alle barn i barnehage og 1. – 7. trinn i grunnskolen
To do or not to do	Stiftelsen Bergensklinikkene	Rusforebygging	Alle elever på 9. trinn i grunnskolen

Program med lav sannsynlighet for resultater

- Disse programmene kjennetegnes ved at de har lav kunnskapsmessig forankring. Det vil si at de i liten grad bygger på teori og/eller empiri som kan sannsynliggjøre ønskede resultater innenfor innsatsområdet.
- Programmene bærer preg av at intensjoner, ideologi og antakelser har fått prioritet foran forskningsbasert kunnskap om det området programmet omhandler.
- Disse programmene har sjelden klare implementeringsstrategier. De vil dermed ikke bli en del av institusjonens daglige virksomhet. Mange av programmene kjennetegnes ofte ved liten og tidsavgrenset innsats. Programmene kan også kjennetegnes ved at det brukes egne instruktører eller at det avholdes en forestilling som den enkelte skole og lærer ikke har noe ansvar for.
- Programmene er ofte ikke evaluert og i de tilfeller det eksisterer evalueringer, er det sjelden mulig å dokumentere noen utvikling eller endring i atferd hos barn og unge.
- Den kognitive orienteringen i programmene kan ha en ensidig fokusering ved at informasjonsformidling er en sentral strategi for å endre atferd. Flere av programmene legger også vekt på at det skal foregå en holdningspåvirkning og senere atferdsendring ved å gi elever enkeltstående emosjonelle opplevelser.
- I programmene legges det sjelden vekt på betydningen av interaksjonen mellom barn/unge og deres omgivelser.

Programmene er satt opp i alfabetisk rekkefølge.

Navn på program	Utgiver	Innsatsområde	Målgruppe
Ditt Liv	Kreftforeningen og Sosial- og helsedirektoratet	Forebygge tobakksrøyking	Alle elever på helse- og sosialfag
Fryspunkt	Bergensklinikkene, Bryggeriforeningen	Bevisstgjøre elevene omkring egen og andres alkoholatferd	Alle elever/elever som viser/ står i fare for å få alkoholproblemer

Full kontroll	Forebyggende mot narkotika, FnM	Rusforebygging	Alle ungdommer mellom 11-20 år i et lokalsamfunn og deres foreldre.
Hvem blir Norgesmester?	Det Norske Totalavholdsselskaps Barneforbund	En kunnskapskonkurranse om rusgift, miljøspørsmål, sport og samfunnsaktuelle tema.	Elever, hovedsakelig på 6. og 7. trinn
Kast Masken	Motorførernes Avholdsforbund	Forebygge og redusere alkoholbruk blant ungdom	Ungdom på 10. trinn og foreldre
Kolon Teater	Kolon Teater, Juvente	Bevisstgjøre ungdom om egen rusatferd	Elever i videregående opplæring og til dels ungdomstrinnet
MOT	Stiftelsen MOT	Redusere mobbing, vold og rusmisbruk	I prinsippet alle elever i grunnsopplæringen. Versjoner av programmet er også rettet inn mot fritidsarenaen.
Rusfri Diil	Juvente	Utsette debutalderen for rusatferd blant ungdom i alderen 13-18 år	Ungdom 13-18 år
Rusprat	Alkokutt, utviklet av Rogalandsforskning	Rusforebygging	Foreldre med elevene på 6. trinn.
Slå tilbake	Ungdom mot narkotika	Rusforebygging med vekt på narkotika	Primært alle elever i alderen 14-18 år
Sterk & klar	IOGT i Norge	Forebygge at barn og unge debuterer tidlig med alkohol	Foreldre og elever

Rapporten argumenterer for å utvikle en mer kunnskapsbasert praksis i skolen. En slik utvikling vil også stille krav til statlige og kommunale myndigheter som støtter programutviklere og inngår avtaler om bruk av ulike programmer. En relativt stor andel av programmene og undervisningsoppleggene som anvendes for å forebygge rus- og atferdsproblemer, har liten sannsynlighet for at det kan oppnås resultater. Dette til tross for at det er flere av disse programmene som er av de mest brukte i det forebyggende arbeidet, og det bevilges betydelige ressurser for at disse programmene skal anvendes i skolen. Videre er det slik at mange av eierne til disse programmene også mottar betydelig statlig støtte for drift og videreutvikling av programmene. Særlig innenfor det forebyggende rusarbeidet gis det støtte til et relativt stort antall programmer.

Det er imidlertid ikke slik at det kun er anbefalte programmer som bør få støtte framover. Også andre programmer bør få støtte til videreutvikling, og det må kunne legges opp til å utvikle nye programmer som har forankring i teoretisk og empirisk kunnskap.

Pedagogisk praksis bør så langt som mulig bygge på *forskningsbasert kunnskap* om hva som virker og ikke virker, enten dette er dokumentert gjennom evalueringer, eller det bygger på teori og empiri som sannsynliggjør ønskede resultater.

Det er læreren og instruktøren som er hovedaktør i det forbyggende arbeidet i skolen. Effekten av opplæringen har, uansett hvilke program som benyttes, sammenheng med i hvilken grad læreren og instruktøren har kunnskap og kompetanse samt lykkes med å skape gode relasjoner i gode læringsmiljø. Læringsplakaten sier at lærere og instruktører bør videreutvikle sin kompetanse, samt framstå som tydelige ledere og gode forbilder for barn og unge. I rapporten har en av forskergruppene tatt for seg denne utfordringen og utarbeidet en kunnskapsstatus.

Som en kunnskapsorganisasjon er skolen preget av å være i stadig endring gjennom iverksettelse av nye reformer. Det kan være læreplaner eller program og tiltak for å bedre læringsmiljøet, utvikle sosial kompetanse og forebygge problematferd. Rapportens kapittel om implementering belyser noe av den forskningsbaserte kunnskapen som bør vektlegges for at skolene skal lykkes med implementering av planer, programmer og tiltak for å bedre elevenes læringsmiljø.